

7 Večkratna diskriminacija

Ana Ješe Perko

7.1 Uvod

Diskriminacija zaobjema široko polje družboslovnega raziskovanja, saj je kompleksen pojav, ki se nanaša na posameznike, družbene skupine in institucije. Najpogosteje je v ospredju pravni vidik diskriminacije, ki ga lahko označimo kot z zakonom prepovedano neenako obravnavanje osebe ali skupine v primerjavi z drugo osebo ali skupino zaradi ene ali več osebnih okoliščin. Pomembni so tudi psihološki vidiki diskriminacije, predvsem v smislu negativnih (psiholoških) posledic, ki jih ta pušča na žrtvah diskriminacije. S tem je tesno povezano tudi širše sociološko razumevanje diskriminacije, po katerem je diskriminacija oblika družbene prakse, ki praviloma temelji na predsodkih in stereotipih, globoko zakoreninjenih v kulturi določene družbe (Kuhar, 2009: 15). Obstajajo torej različne oblike, načini in prakse diskriminacije, za vse pa velja, da tovrstne prakse rezultirajo v formalnih ali neformalnih oblikah segregacije, marginalizacije oziroma družbenega izključevanja posameznikov ali skupin. Z drugimi besedami to pomeni, da je diskriminacija vsaka praksa, ki določenim posameznikom ali skupinam onemogoči uživanje njihovih pravic in svobod ter jih v primerjavi s preostalimi člani in članicami določene politične ali družbene entitete postavlja v slabši položaj in v fizičnem ali simbolnem smislu odrinja na rob družbe (ibid.).

Posebno obliko diskriminacije predstavljajo tiste družbene prakse, ki posameznika ali družbeno skupino sočasno izključujejo na ravni več osebnih okoliščin. Teoretske konceptualizacije tovrstne diskriminacije, ki jo imenujemo intersekcijska diskriminacija, jasno kažejo, da različnih oblik neenakosti ni mogoče preprosto sešteti, saj so družbeno in kulturno skonstruirane okoliščine v medsebojni interakciji, kar pomeni, da vzpostavljajo nove vsebine in nove realnosti. Posameznika, ki je diskriminiran zaradi več osebnih okoliščin hkrati, ne moremo v politiki obravnavati po posameznih osebnih okoliščinah ali v smislu seštevka diskriminacij, pač pa skozi avtentično novo realnost diskriminacije, ki se vzpostavlja na intersekciji.

V tem poglavju predstavljamo izsledke naše raziskave, ki se nanašajo na sprejem *Zakona o varstvu pred diskriminacijo* leta 2016. V analizi zakona in spremljajoče parlamentarne in medijske razprave smo iskali zametke intersekcijske diskriminacije in načine njene umestitve v omenjeni diskurzivni okvir, s pomočjo fokusnih skupin pa smo preverjali, kako se intersekcijska diskriminacija odraža v praksi in kako v praksi deluje pravna zaščita intersekcijsko diskriminiranih oseb. V tem kontekstu je posebej pomembno dejstvo, da se v *Zakonu o varstvu pred diskriminacijo* pojavi izraz »večkratna diskriminacija«, ki se približa konceptu intersekcijske diskriminacije. Zakon se loteva tudi definicij različnih diskriminacij, vendar pa je zelo splošen in bo postal konkretnejši šele s sodno prakso, ki je zaenkrat minimalna. S širjenjem sodne prakse bi se potemtakem moralo razvijati tudi razumevanje večkratne in intersekcijske diskriminacije.

7.2 Razvoj protidiskriminacijske zakonodaje

Enakost in diskriminacija sta med seboj močno povezani. Kot pravita Majda Hrženjak in Vlasta Jalušič (2011, 24) je enakost ključni pojem in pogoj politike, saj je politično delovanje mogoče le v pogojih enakosti in med enakimi: »Hkrati je tudi njen inherentni smisel – ustvarjanje pogojev enakosti je namreč ustvarjanje prostora za politično udejstvovanje in ohranjanje človeštva kot univerzalne skupnosti.« (ibid.)

S francosko revolucijo smo pridobili univerzalno definicijo enakosti, ki vključuje vsa »človeška bitja« in predstavlja konstitutivni del ustroja modernih političnih skupnosti. Enakost na eni strani predstavlja ustavnnonormativno kategorijo, po drugi strani gre za politično kategorijo, ki v današnjem svetu najpogosteje predstavlja »sporni ideal, ki je nenehno odprt za številne interpretacije« (Jaggar, 1990: 230 v Hrženjak in Jalušič, 2011: 24) o tem, kaj enakost

sploh je. Protidiskriminacijska zakonodaja na neki način služi kot regulativno orodje, ki instrumentalizira ljudi, da bi dosegli enakosti (Mercant-Burns, 2016: 29). Razvoj protidiskriminacijske zakonodaje je tako močno povezan z razvojem koncepta enakosti in človekovih pravic.

V modernem času najdemo prve zametke protidiskriminacijske pravne prakse v ZDA. Ustavna razlaga ameriškega vrhovnega sodišča iz leta 1857 je z znamenito odločitvijo glede statusa sužnja Dreda Scotta odigrala ključno vlogo v gibanju za državljanske pravice (Mercat-Brunns, 2016: 9). V tem primeru je vrhovno sodišče ZDA namreč razsodilo (7 : 2), da suženj Dred Scott, ki je prebival v svobodni državi in na ozemlju, kjer je bilo suženjstvo prepovedano, ni upravičen do svoje svobode, saj temnopolti niso bili in nikoli niso mogli biti državljani ZDA. Razglasilo je tudi, da je bil kompromis iz Missourija (1820), ki je razglasil za svobodna vsa ozemlja zahodno od Missourija in severno od zemljepisne širine 36°30', neustaven. Odločitev je prilila olja na ogenj v sekcijski spor in državo približala državljanski vojni, v pravni zgodovini pa omenjeni primer velja za eno od najslabših odločitev, ki jih je sprejelo ameriško vrhovno sodišče, in kot primer napačnega vsiljevanja sodne rešitve za politični problem.¹

Ameriško vrhovno sodišče je leta 1896 v primeru *Plessy proti Fergusonu* legitimiralo zakone o rasni segregaciji s svojo odločitvijo »ločeno, a enakopravno«. Ta pravna norma je pomenila, da ločene javne ustanove za belopolte in temnopolte državljanke ne predstavljajo kršitve klavzule o enaki zaščiti, če so zmogljivosti enih in drugih ločenih institucij približno enake. Šele leta 1954 so v primeru *Brown proti Odboru za izobraževanje Topeca* končno uvedli nov način za reševanje neenakosti, s katerim so utrli tudi pot protidiskriminacijski zaščiti (Mercat-Brunns, 2016: 10). V omenjenem primeru je namreč ameriško vrhovno sodišče soglasno (9 : 0) odločilo, da rasna segregacija v javnih šolah predstavlja kršitev 14. amandmaja v ameriški ustavi, ki zveznim državam prepoveduje neenako zakonsko zaščito posameznikov in posameznic. Ločene izobraževalne ustanove za belopolte in temnopolte študente so bile torej same po sebi oblika diskriminacije. Ta rzsodba je bila v naslednjih letih pomemben navdih za ameriško gibanje temnopoltnih za državljanske pravice v poznih petdesetih in šestdesetih let 20. stoletja.²

Na širšem mednarodnem področju je eno od ključnih vlog pri preprečevanju diskriminacije odigrala *Splošna deklaracija o človekovih pravicah* (UDHR), ki jo

1 Britannica 2021, dostopno na naslovu: <https://www.britannica.com/event/Dred-Scott-decision>, zadnji dostop 22. 11. 2021.

2 Britannica 2021, dostopno na naslovu: <https://www.britannica.com/event/Brown-v-Board-of-Education-of-Topeka>, zadnji dostop 22. 11. 2021.

je sprejela Generalna skupščina Združenih narodov na svojem tretjem zasedanju 10. decembra 1948 v Parizu. Čeprav deklaracija sama po sebi ni pravno zavezujoč dokument, pa je služila kot osnova za dva pravno zavezujoča pakta Združenih narodov o človekovih pravicah, *Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah* (veljaven od 1976) in *Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah* (veljaven od 1976). V smislu mednarodnega prava človekovih pravic sta to temeljna dokumenta, na katera naj bi se opirale vse ustave, ki želijo tvorno delovati v OZN. Pozneje so bile sprejete še druge mednarodne konvencije, kot so na primer *Mednarodna konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije* (veljavna od 1969), *Konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk* (veljavna od 1981), *Konvencija o otrokovih pravicah* (veljavna od 1990) in *Konvencija o pravicah invalidov* (veljavna od 2008).

V EU predstavlja Amsterdamska pogodba iz leta 1997 (veljavna od 1999) ključni izhodiščni dokument na področju boja proti diskriminaciji. Znatno je razširila pravno pristojnost EU v boju proti diskriminaciji. Pravo EU se je tradicionalno osredotočalo na diskriminacijo med ženskami in moškimi ter diskriminacijo na podlagi državljanstva EU (Bell, 2002), vendar je 13. člen Amsterdamske pogodbe ustvaril nov pravni prostor za urejanje diskriminacije na podlagi rasnega ali etničnega izvora, vere ali prepričanja, invalidnosti, starosti ali spolne usmerjenosti (ibid.). Sprejeti so bili novi zakoni oziroma direktive, kot sta *Direktiva o rasni enakosti* (2000) in *Direktiva o enakosti pri zaposlovanju* (2000). Te direktive določajo standarde, ki jih morajo izpolnjevati vse države članice EU, vendar je vsaka država članica odgovorna za oblikovanje posebne zakonodaje za doseg te ciljev.

Vse države članice EU so tudi podpisnice *Evropske konvencije o človekovih pravicah*, ki jo je leta 1950 sprejel Svet Evrope. Ta v 14. členu prepoveduje diskriminacijo na podlagi spola, rase, barve kože, jezika, vere, političnega ali drugega prepričanja, nacionalnega ali socialnega izvora, pripadnosti narodni manjšini, lastnine, rojstva ali kakšne druge okoliščine.

7.2.1 Protidiskriminacijska zakonodaja v Sloveniji

Ustava Republike Slovenije kot temeljni pravni akt v posebnem členu opredeljuje elemente, ki so dandanes prepoznani kot možna osnova neenakosti in nezakonite diskriminacije: narodnost, rasa, spol, jezik, vera, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazba, družbeni položaj, invalidnost ali »katera koli druga osebna okoliščina«. Ta člen, ki je osnova za prepoved diskriminacije, nakazuje, da obstajajo kompleksne okoliščine, ki so lahko osnova

za diskriminacijo in s tem neenak položaj, ki pa jih ustava ne more preprosto prejudicirati in jih ni mogoče preprosto uporabiti kot podlago presojanja (Hrženjak in Jalušič, 2011: 26). Čeprav pravo teži k temu, da smo kot državljanke in državljani enaki pred zakonom, kar pomeni, da so primerljivi položaj, lastnosti ljudi in ravnanja obravnavani enako oziroma primerljivo, dikcija v ustavi takrat, ko govori o »osebnih okoliščinah«, vendarle nakazuje, da gre pri neenakostih za »osebne« okoliščine in ne za strukturno pogojene neenakosti (ibid.).

Uresničevanje načela enakosti in enakih pravic, enakopravnosti in nediskriminacije poleg ustave v Sloveniji zagotavljajo tudi drugi pravni akti – posamezni zakoni in vrsta institucij. Slovenija je tudi podpisnica številnih mednarodnih in evropskih dokumentov in direktiv: od *Splošne deklaracije o pravicah človeka* do Amsterdamske pogodbe.

Najpomembnejši pravni akt na državni ravni je poleg ustave še krovni zakon proti diskriminaciji – *Zakon o varstvu pred diskriminacijo*, katerega predhodnik je bil *Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja*. Med protidiskriminacijsko zakonodajo pa štejemo tudi *Kazenski zakonik* ter nekatere druge zakone, denimo *Zakon o enakih možnostih žensk in moških*, *Zakon o delovnih razmerjih* in *Zakon o verski svobodi*. Kot ugotavljata Majda Hrženjak in Vlasta Jalušič (2011: 26–27):

[...] gre pri enakosti za kompleksno zadevo, kar dokazuje predvsem priznanje zakonodajalcev, da lahko v nekaterih primerih neenakih položajev prav enaka obravnava prispeva k diskriminaciji oziroma razlikovanju in tako poveča neenakost prizadetih. Zaradi tega zakon dopušča dve vrsti izjem glede enake obravnave – na eni strani omogoča razlikovanje takrat, ko gre za posebne okoliščine, na drugi pa dopušča in predvideva neenako obravnavo v tistih primerih, ko bo le-ta v končnem učinku prispevala k večji enakosti udeležencev oz. prizadetih v postopkih in v procesih.

Izjeme, pri katerih je pravno dopustno razlikovanje, so tako na eni strani dopustne v primerih, ko obstaja za to upravičen zakoniti cilj, na drugi strani pa so izjeme dopustne v primerih posebnih ukrepov, ki zasledujejo enakost kot cilj in so povezani z vprašanjem pravičnosti. Gre za začasne ukrepe povečevanja enakih možnosti – za tiste osebe, ki se zaradi spola, narodnosti, rase ali etničnega porekla, vere, prepričanja, invalidnosti, starosti ali spolne usmerjenosti lahko znajdejo v dalj časa trajajočem manj ugodnem položaju. V tem smislu zakon priznava obstoj strukturnih neenakosti, ki se povezujejo z obstojem tradicijskih ali kulturnih vzorcev in norm, ki perpetuirajo neenake položaje spolov, narodnosti, pripadnikov različnih verskih skupnosti itd. (Hrženjak in Jalušič, 2011: 27).

7.3 Zakon o varstvu pred diskriminacijo

Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti je leta 2016 pripravilo predlog novega *Zakona o varstvu pred diskriminacijo* (ZVarD), ki je nadomestil *Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja* (ZUNEO). Sprememba zakona je bila potrebna predvsem zaradi nove ureditve statusa organa za spodbujanje enakega obravnavanja oziroma organa za enakost (Zagovornik/-ca načela enakosti), ki mora biti skladen s pravnim redom EU, na kar je bila Republika Slovenija opozorjena z uradnim opominom Evropske komisije. Ureditev se je zaradi tega najbolj spremenila ravno v delu, ki se nanaša na Zagovornika načela enakosti (v nadaljevanju: Zagovornik). Ob tem so bile dodane oziroma posodobljene še posamezne druge določbe (npr. dodatne so bile definicije drugih oblik diskriminacije, vzpostavljena je bila posebna tožba za varstvo pred diskriminacijo, opredeljene so bile možnosti sodelovanja Zagovornika in nevladnih organizacij v pravnih postopkih in podobno),³ ki so bile posledica ugotovljenih pomanjkljivosti dotakratne prakse, razvoja prava in politike na področju nediskriminacije.

V uvodnem pojasnitvenem delu besedila k predlogu ZVarD se zakonodajalec ukvarja predvsem s pojasnjevanjem, zakaj je treba sprejeti pravno podlago za neodvisno delovanje Zagovornika načela enakosti in kako bo to prispevalo k boju proti diskriminaciji ter pomoči žrtvam diskriminacije. Zakonodajalec je želel z novim zakonom prispevati k spremembi sistema varstva pred diskriminacijo z namenom ustvarjanja pogojev za učinkovito pravno varstvo ter nastanek pravne in sodne prakse na področju nediskriminacije. Kot smo že omenili, je v analiziranem gradivu omenjenih več različnih pojavnih oblik diskriminacije,⁴ med njimi tudi večkratna diskriminacija, ki je najbližje poi-

3 Poglavitne rešitve predloga zakona so bile: ureditev Zagovornika kot funkcionarja samostojnega državnega organa, ki ga imenuje Državni zbor RS na predlog predsednika RS, in natančna določitev njegovih pristojnosti in nalog; opredelitev osebnih okoliščin in področij družbenega življenja, pri katerih je zagotovljeno enako obravnavanje oseb oziroma prepoved diskriminacije; opredelitev diskriminatornih ravnanj ter sankcij v primerih kršitev; opredelitev inšpekcijskih pristojnosti Zagovornika in s tem zagotovitev ustreznega varstva pred diskriminacijo, upoštevajoč zahteve evropskih direktiv; določitev posebne tožbe in odškodnine za diskriminacijo, pri čemer zadostuje že samo diskriminatorno ravnanje; opredelitev možnosti sodelovanja nevladnih organizacij in Zagovornika v sodnih in upravnih postopkih, ki bo prispevala k večji učinkovitosti v praksi, in možnost vložitve tožbe s strani Zagovornika ali nevladnih organizacij v primerih diskriminacije.

4 Zakon diskriminacijo deli na neposredno in posredno diskriminacijo (6. člen), hkrati pa definira tudi druge oblike diskriminacije (7. člen), ki zajemajo: a) nadlegovanje in spolno nadlegovanje, b) odredbo, ukaz ali drugo navodilo, da naj se osebo diskriminira, c) pozivanje k diskriminaciji in č) povračilne ukrepe (viktimizacija).

menovanju interseksijske diskriminacije. Večkratna diskriminacija je v 12. členu definirana kot situacija, »kadar je oseba diskriminirana zaradi več osebnih okoliščin«, in jo zakon uvršča med hujše oblike diskriminacije.⁵ V komentarju k temu členu je podan tudi konkreten primer tovrstne diskriminacije – »ženska invalidka«. Večkratna diskriminacija je sicer prevod koncepta »multipla diskriminacija«, ki jo nekateri sicer izenačujejo s konceptom interseksijske diskriminacije, drugi pa opozarjajo na ključno razliko med tema dvema konceptoma: prvi diskriminacijo razume kot seštevke različnih možnih diskriminacij, drugi pa poudarja, da hkratna diskriminacija na več okoliščinah hkrati vzpostavlja novo realnost, ki ni enaka preprostemu seštevku, saj različne dimenzije diskriminacije med seboj učinkujejo in se krepijo. Iz zakona in komentarja k zakonu ni moč razbrati, katero interpretacijo je imel zakonodajalec v mislih, praktično razumevanje »večkratne diskriminacije« pa bo razkrila šele pravna praksa.

Interseksijske dimenzije zakon vsebuje tudi v 13. členu, v katerem definira izjeme od prepovedi neposredne diskriminacije, med katere šteje tudi neenako obravnavo v zvezi z ugodnejšim varstvom žensk zaradi nosečnosti in materinstva, ki ne pomeni diskriminacije. V tem primeru gre za tipičen primer interseksijske dimenzije (spol * materinstvo), ki jo zakon ustrezno obravnava z interseksijsko pravno rešitvijo (tj. s t. i. pozitivno diskriminacijo).

Analiza razprave o predlogu ZVarD na Odboru za delo, družino, socialne zadeve in invalide 5. aprila 2016 ter druge obravnave predloga ZVarD v okviru rednega postopka v Državnem zboru 20. aprila 2016 je pokazala, da so se razpravljavci ukvarjali predvsem z nerazumevanjem formulacij diskriminacije v podanem predlogu zakona, s statusom Zagovornika in tudi s pojasnili 8. člena, ki definira nadlegovanje in spolno nadlegovanje.

V besedilu smo identificirali 21 prognoz oziroma problemov in 13 diagnoz oziroma rešitev za identificirane probleme (glej tabela 1). Na ravni prognoz je, pričakovano, glavnina identificiranih problemov povezana s težavami z obstoječo zakonodajo oziroma pomanjkanjem pravnega urejanja vprašanj, o katerih so razpravljali. Pomemben delež problemov, ki so bili poudarjeni v razpravi, je vezan na politična in ideološka nasprotja med razpravljavci. V ta okvir

5 Za hujše oblike diskriminacije poleg večkratne diskriminacije štejejo še: 1) množična diskriminacija, ki je podana, kadar je s spornim ravnanjem diskriminiranih več oseb hkrati, zlasti če je motivirana s sovraštvom ali prezirom do oseb z določeno osebno okoliščino, 2) dolgotrajna oziroma ponavljajoča se diskriminacija in 3) diskriminacija, ki vsebuje ali bi lahko vsebovala težko popravljive posledice za diskriminirano osebo glede povzročitve škode njenemu pravnemu položaju, pravicam ali obveznostim, zlasti če je storjena v razmerju do otrok ali drugih slabotnih oseb.

sodijo različne ocene o vlogi Zagovornika načela enakosti, o tem, kako naj bi obravnaval različne družbene skupine in kako naj bi bil sploh imenovan. Del prognoz je vezan tudi na definicijo in razumevanje diskriminacije, še posebej diskriminacije na osnovi spola. Na ravni prognoz ni bilo podanih posebnih vsebinskih rešitev, pač pa – odvisno od pozicije govornika oziroma govornice – zgolj pozivi k sprejemu, zavrnitvi ali spremembi zakonodaje.

Med 21 diagnozami jih 95 % ni vsebovalo interseksijske dimenzije. To smo zaznali le pri dveh diagnozah in le pri eni se je ta dimenzija ohranila tudi na ravni prognoze oziroma podane rešitve.

Tabela 1: Diagnoze in prognoze v razpravi o *Zakonu o varstvu pred diskriminacijo*

Diagnoze	N		Prognoze	N	
		%			%
zakonski problemi	9	42,9 %	sprejem zakona	4	30,8 %
politična nasprotja	7	33,3 %	prenos direktive EU	3	23,1 %
diskriminacija po spolu	2	9,5 %	sprememba zakonodaje	3	23,1 %
diskriminacija	2	9,5 %	nasprotovanje zakonski rešitvi	1	7,7 %
človekove pravice	1	4,8 %	priprava novih programov, analiz, zakonov	1	7,7 %
			drugo	1	7,7 %
SKUPAJ	21	100 %	SKUPAJ	13	100 %

Nasprotniki ZVarD so nerazumevanje diskriminacije utemeljevali s tem, da je zakon slabo pripravljen in da ni v skladu z evropsko zakonodajo, medtem ko so podporniki zakona temu nasprotovali, češ da so definicije diskriminacije in urejanje statusa Zagovornika načela enakosti povzeti neposredno po evropski zakonodaji. Nasprotniki ZVarD se niso strinjali z naštevanjem diskriminacijskih dejanj v zakonu in so razumeli obstoječo formulacijo kot zelo ohlapno. Niso se strinjali niti z ustanovitvijo Zagovornika načela enakosti kot samostojnega organa in so problematizirali neodvisnost tega organa ter njegovo financiranje. Zagovornika načela enakosti so predstavljali kot represivni organ, ki bo v rokah leve vlade in bo preganjal drugače misleče. Predstavljali so ga kot nekakšno inkvizicijo, ki bo preganjala predvsem desno usmerjene politike. Poslanka Iva Dimic iz NSi je na seji Državnega zbora 20. aprila 2016 dejala: »Zakon vsebuje elemente, ki bodo sedanji levi vladi pomagali utišati in disciplinirati tiste, ki se z njeno ideologijo ne strinjamo, in to smo predvsem kristjani.« Problematizirali so tudi definicijo spolnega nadlegovanja, ki so jo

razumeli kot preveč široko, saj bi potemtakem lahko vsakršen pogled ali dotik pomenil že spolno nadlegovanje. Nasprotno so predlagatelji zakona (koalicija) in Levica kot opozicijska stranka zakon predstavljali kot naprednega in v skladu z normami EU. Poslanci Levice so sicer pričakovali še ostrejši pregon diskriminacije in več pooblastil za Zagovornika.

V razpravi poslanke in poslanci niso posebej poudarjali ali obravnavali interseksijske diskriminacije, se pa nekateri izmed njih zavedajo, da ta obstaja in jo razumejo kot večkratno diskriminacijo, kot je definirana v zakonu. Poslanec Tašner Vatovec (Levica) je, na primer, omenil primer večkratne diskriminacije (ženske v rodni dobi), ki bi jo bilo po njegovem treba bolje obravnavati. Omenil je tudi izbrisane prebivalce, nesprejemljive prakse segregacije romskega prebivalstva na področju izobraževanja in naseljevanja ter invalide.

7.3.1 *Medijsko poročanje ob sprejetju Zakona o varstvu pred diskriminacijo*

Postopek sprejetja ZVarD je potekal spomladi 2016, le nekaj mesecev po referendumu o amandmajih k *Zakonu o zakonski zvezi in družinskih razmerjih*. Na referendumu državljanke in državljani niso podprli sprememb omenjenega zakona (glej analizo te razprave v poglavju Roka Smrdelja v tej publikaciji), zato je poslanec Jani Möderndorfer vložil predlog *Zakona o partnerski zvezi*, ki je bil obravnavan na redni aprilski seji v Državnem zboru hkrati s predlogom ZVarD. Takratna vlada Mira Cerarja je sicer imela veliko dela z različnimi predlogi zakonov in referendumskimi pobudami, saj je v tem času Slovenski sindikat delavcev migrantov vložil kar šest referendumskih pobud. Predsednik državnega zbora Milan Brglez je tri referendumske pobude sicer zavrnil, med njimi tudi referendumsko pobudo o ZVarD. Medijski prostor se je zapolnil z različnimi s tem povezanimi temami in zato ni bilo večje medijske odzivnosti na sprejetje ZVarD. Nekaj več medijskih objav smo zasledili jeseni 2016, ko je potekal postopek izbire Zagovornika načela enakosti, ki ga uzakonja ZVarD. Takrat so se mediji predvsem razpisali o izbranem kandidatu za to funkcijo.

V naš vzorec analize smo vključili štiri spletne medije: MMC, 24ur.com, Siol in Nova24TV. Medijske objave, ki smo jih časovno zamejili na čas od 1. 2. 2016 do 1. 12. 2016, smo iskali s ključnimi besedami: Zakon o varstvu pred diskriminacijo, ZVarD in Zakon o diskriminaciji. V tem časovnem obdobju je bilo v omenjenih medijih objavljenih 17 besedil, med njimi 14 novic, dve kolumni in intervju. Deset medijskih objav smo zasledili na medijskem spletnem portalu

MMC, štiri medijske objave so bile objavljene na 24ur.com in tri na portalu Nova24TV. Na Siolu nismo zasledili nobene objave. Šest objav se je nanašalo na sprejemanje zakona in so bile objavljene spomladi 2016, medtem ko je bilo 11 objav iz oktobra 2016 in so se nanašale na postopek imenovanja Zagovornika načela enakosti.

Analizirana besedila lahko razdelimo v štiri tipe novinarskih besedil: 1) novice o poteku sprejema ZVarD v Državnem zboru, 2) novice o poteku izbire kandidata za Zagovornika načela enakosti, 3) mnenjski kolumni o ZVarD in 4) intervju.

O sprejetju ZVarD je aprila 2016 poročal le MMC. V novici na kratko omenijo, kakšne novice prinaša zakon in da sta predlogu zakona nasprotovala SDS in NSi, »saj ga vidita kot politično obračunavanje z drugače mislečimi« (MMC, 2016b). Večje medijske pozornosti je bil deležen izbor Zagovornika načela enakosti v oktobru 2016. O tem so poročali na MMC, kjer je bilo na to temo objavljenih šest novic, na 24ur.com so bile objavljene tri, ena pa na portalu Nova24TV. Razlik v načinu proročanja med MMC in 24ur.com nismo zaznali, saj oba medija večinoma povzemata Slovensko tiskovno agencijo, medtem ko je v novici na portalu Nova24TV zaznati nekoliko slabšalno vide-nje kandidata Miha Lobnika.

Tako na MMC kot 24ur.com poročajo o tem, kdo so kandidati za Zagovornika, kakšne so naloge Zagovornika in na koncu tudi kdo je izbrani kandidat Miha Lobnik. O njem povejo, da je bil LGBT aktivist ter da mu opozicija očita, da se bo kot Zagovornik zavzemal predvsem za pravice istospolno usmerjenih oseb. Poročajo tudi o Lobnikovi izjavi, da ne bo imel nobenih prioritet pri obravnavi primerov glede na okoliščino diskriminacije. Nevtralno pišejo o njegovih referencah in delovnih izkušnjah, o tem, katere parlamentarne stranke ga podpirajo in katere ne ter zakaj. V prispevkih so predstavljena tudi stališča opozicije. Poslanec SDS je zmotilo dejstvo, da je Lobnik kandidiral na Listi ZaAB in da se je s tem identificiral z njihovim političnim programom. V SDS so izjavili, da ni primerno, da na »tako pomembno funkcijo predlagajo politične aktiviste« (MMC, 2016i). Poleg politične afiliacije je predstavnik SDS zmotilo tudi Lobnikovo delovanje na področju pravic istospolno usmerjenih oseb:

[...] kot ustanovitelj društva Legebitra in aktivist za pravice istospolno usmerjenih [se je Lobnik] zavzemal zlasti za interese te skupine, ne pa tudi drugih. Med diskriminiranimi v Sloveniji so izpostavili kmete, policiste in vojake in hkrati opozorili na vsebinsko podvajanje funkcije z varuhom človekovih pravic (MMC, 2016i).

V novici na portalu Nova24TV, ki je bila objavljena 12. oktobra 2016, je ton pisanja manj naklonjen Mihi Lobniku. Že v naslovu avtorica označi Lobnika kot levičarskega funkcionarja in LGBT aktivista ter se sprašuje, ali bo zaradi teh dveh dejstev sploh lahko sledil načelom enakosti (Nova24TV, 2016b). Poudari, da je Lobnik »dolgoletni aktivist za pravice manjšine lezbijk, gejev, biseksualcev in transseksualcev (LGBT), [ki] je v preteklosti kandidiral za poslanski sedež na listi Zavezništva Alenke Bratušek in bo še bolj udarno skrbel za LGBT lobije«. Kot referenco Lobnikovega delovanja omeni njegovo sodelovanje pri nastajanju t. i. družinskega zakonika in ga označi kot neuspešnega: *»Miha Lobnik je sodeloval pri pripravi osnutkov propadlega družinskega zakonika, kjer je prevzel vlogo organizatorja kampanje za referendum in bil pri tem neuspešen.«*

Ker Lobnik ni odgovoril na novinarsko vprašanje, katera skupina je po njegovem najbolj diskriminirana, je avtorica zaključila, da bo institucija Zgovornika skrbela v prvi vrsti za »LGBT skupnost in njihove lobije«. Tako kot poslanci desnih strank pri razpravah o ZVarD v Državnem zboru se tudi novinarka pri portalu Nova24TV poslužuje diskurza, ki vpeljuje strah pred LGBT skupnostjo ter predstavlja LGBT skupnost kot neko skrivnostno združbo, ki deluje iz ozadja oz. kot lobi, ki učinkovito skrbi za svoje interese.

Mnenjski kolumni, ki sta bili objavljeni 3. marca in 8. maja 2016 na portalu Nova24TV, sta obravnavali vsebino in sprejem ZVarD. Avtor prve kolumne z naslovom »O (Udbovskem) predlogu zakona pred diskriminacijo. Oprostite, pred demokracijo!« se poslužuje več različnih diskurzivnih pristopov: žrtveni diskurz, diskurz strahu in diskurz mi – oni (Nova24TV, 2016a). Pri slednjem kot *mi* razume »izvorno demokratične sile, ki so poslednji branik normalnosti v tej državi«, z *onimi* pa opredeljuje levo usmerjene sile, ki jih poimenuje na več načinov in kot več akterjev. Prvi akter je »levičarska avantgarda, ki se ima – kar simbolno izpričuje z rdečo zvezdo in jugoslovanskimi zastavami – za dediča komunistične revolucije« ali pa »levičarska falanga«, drugi akter je ideološka policija, ki deluje kot nekdanja Udba, in tretji akter »elita nevladnih organizacij, financiranih iz proračuna«. Levičarje razume tudi kot zagovornike migracijske politike, ki podpirajo multikulturalizem in anarhizem ter so nestrpni in sovražni do slovenstva in slovenskega jezika. *Mi* so torej tisti, ki ščitijo slovenstvo in slovenski jezik, so »pravi« domoljubi, *oni* pa so odprti do tujcev in s tem ogrožajo slovenstvo, še več – sovražijo ga. Multikulturalizem po avtorjevem mnenju prinaša grožnjo slovenstvu in vnaša anarhizem.

Druga kolumna nosi naslov »Feministke bi rade ukinile razlikovanje spolov skozi slovenske zakone« in je utemeljena predvsem na diskurzu strahu

(Nova24TV, 2016c). Rdeča nit avtorjevega argumenta je trditev, da si feministični lobi iz javne uprave in nevladnih organizacij prizadeva vpeljati svojo ideologijo, »teorijo spolov« v vse pore družbe. Poudarja, da je »feminizem [...] kontaminiral pravo« in da so feministke ideologinje tega zakona, ki so fanatične in spolno frustrirane, poleg tega so levo usmerjene. Pri implementaciji ZVarD imajo po avtorjevem mnenju feministke »svoje pajdaše« in to so geji, imajo pa tudi pomoč nevladnih organizacij, med njimi omeni Mirovni inštitut.

Intervju z dr. Nežo Kogovšek Šalomon z naslovom »Zaradi pravniške zanke bo kazen za diskriminacijo najnižja mogoča: 500 evrov« je bil izvorno predvajan v oddaji NaGlas na Televiziji Slovenija, transkript pogovora pa je bil objavljen na MMC na dan, ko je Državni zbor glasoval o kandidatu za novega Zagovornika Mihu Lobniku (MMC, 2016k). Intervjuvanka pove, da bo Zagovornik neke vrste posrednik med žrtvami diskriminacije in že obstoječimi inšpekcijami. Omeni tudi, da je prišlo do pravniške zanke in da kljub zapisanim visokim kaznim, inšpektorji ne bodo mogli izreči fizični osebi višje kazni od 500 eur in da je postopek prijave diskriminacije navkljub novemu organu Zagovornika ostal zapleten.

Podobno kot v parlamentarni razpravi ob sprejemanju ZVarD, tudi v medijskih objavah ni govor o intersekcijski diskriminaciji. Analizirani mediji sprejetja zakona niso pospremili s posebnimi vsebinskimi besedili o različnih pojavnih oblikah diskriminacije. Pravzaprav se nekaj konkretnih primerov pojavlja le v besedilih na portalu NovaTV24, kjer omenjajo diskriminacijo slovenstva in slovenskega jezika, katolikov in desno usmerjenih državljanov, ki naj bi bili žrtve leve politične elite.

7.4 Intersekcijška diskriminacija v praksi

Ne morem reči, da je k nam že prišel človek, ki ne bi imel izkušnje diskriminacije na več presečiščih. To se mi zdi skoraj nerealno (da teh presečišč ni). (strokovnjak iz nevladnega sektorja)

Po analizi političnega in medijskega diskurza ob sprejemanju ZVarD smo v okviru raziskovalnega projekta izvedli še štiri fokusne skupine s strokovnjakinjami in strokovnjaki s področja diskriminacije, ki so na osnovi izkušenj iz svojega dela govorili o različnih vidikih diskriminacije v vsakodnevnem življenju v Sloveniji. Kot poseben problem so poudarili starizem oziroma diskriminacijo zaradi starosti. Ko se starizem preči z drugo osebno okoliščino, ki je prav tako podlaga za izključevanje, se diskriminacija pokaže v vsej svoji širini. Ena od sogovornic je,

na primer, omenila primere starih gejev, ki so v odraslem življenju svojo spolno usmerjenost živeli razkrito, z vstopom v izredno heteronormativno okolje, kot je dom za ostarele, pa so pogosto prisiljeni v ponovno skrivanje.

Poleg starosti oziroma starizma je bila kot pomembna intersekcijska okoliščina, ki specifično definira diskriminacijo, poudarjena revščina. V kombinaciji s starostjo ljudi potiska na sam rob družbe, če pa k temu dodamo še druge osebne okoliščine, pa je ta marginalizacija še hujša. Prav na tem področju je, menijo sogovornice in sogovorniki na fokusnih skupinah, država neaktivna. Preprosto ne obstaja dovolj razumevanja in reševanja presečišča med revščino in drugimi osebnimi okoliščinami. Nekatero nove dimenzije te intersekcije je vzpostavila epidemija covid-19, ki je, na primer, pri šolanju na daljavo dodatno ranila že tako ranljivo skupino romskih otrok. Pri njih je šolanje na daljavo potekalo slabo, saj pogosto niso imeli na razpolago ustrezne tehnologije ali pa znanja za upravljanje te. Ovira je bila tudi (funkcionalna) nepismenost staršev, lahko pa so bili tudi brez elektrike in vode.

Revščino vidiš pravzaprav česar koli se lotiš. [...] Ljudi omeji in jim onemogoča, da bi lahko zaživel, da bi bile spoštovane njihove človekove pravice. Recimo starejši so tipičen primer, še posebej starejše ženske, ki zaradi daljšega življenja pogosto ostanejo same in žalostno je, da je država glede tega neaktivna. [...] Revščina, kjer koli pogledaš, zelo poslabša situacijo. (strokovnjakinja iz nevladnega sektorja)

Epidemija covid-19 je prispevala k povečanju diskriminacije in najbolj na udaru so socialno šibkejši in starejši ljudje pa tudi posebej ranljive skupine delavcev, predvsem sezonski delavci in delavci invalidi.

Najštevilnejši tuji (sezonski) delavci prihajajo iz Bosne in Hercegovine ter Srbije in so, kot poudarjajo naši sogovorniki, deležni systemske diskriminacije, saj je država Slovenija podpisala bilateralne sporazume z obema državama, v okviru katerih ti delavci nimajo enakih pravic kot drugi tuji delavci. Na primer, ob izgubi službe v Sloveniji je tuji delavec po slovenski zakonodaji upravičen do nadomestila, vendar pa mu po bilateralnem sporazumu z Bosno in Hercegovino ali Srbijo to nadomestilo ne pripada.

Posebno tveganja za diskriminacijo se pojavlja v povezavi z migranti, na primer na področju stanovanjske problematike, saj na prostem trgu težko najamejo stanovanje zaradi predsodkov, ki jih imajo delodajalci:

Osebe z mednarodno zaščito, ki dobijo status in si morajo poiskati nastanitev na trgu, pogosto naletijo na domnevo delodajalcev, da ne bodo mogli plačevati stanovanja. [...] Pogosto tisti, ki so malo bolj osveščeni in vedo,

da osebe z mednarodno zaščito dobivajo tri leta nadomestilo za stanovanje, za ta tri leta stanovanje oddajo, več pa ne, ker menijo, da verjetno potem ne bodo imeli sredstev. (strokovnjak iz nevladnega sektorja)

Tudi dostop do zdravstvenih storitev je za migrante otežen, saj jih določeni zdravniki zavračajo, češ da se z njimi ne morejo sporazumevati. Migranti imajo težave tudi z odpiranjem bančnega računa v Sloveniji, ker jim banke ne želijo odpreti nisi osnovnih računov. Sicer pa tudi znotraj skupine migrantov obstajajo specifične intersekcijske diskriminacije. Na primer, v azilnih postopkih in programih je mlad moški večkrat diskriminiran, saj spada v najranljivejšo skupino, ker v teh postopkih država favorizira družine.

Ko govorimo o skupini ljudi, ki jo imenujejo migranti, se moramo zavedati, da so v njej ljudje z različnimi statusi. Eno so delavski migranti iz Bosne in Hercegovine, na drugi strani so, recimo, begunci iz Afganistana. Moramo se zavedati, da so to različni statusi, ki niso enako kot državljanstvo, pač pa je to paket pravic, ki pripadajo ljudem v tej državi, v katero si se priselil. Ampak na določeni točki se te diskriminatorne prakse potem združijo. Če vzamemo dve krivulji, potem se ti dve krivulji ves čas križata. Križata se recimo takrat, ko pride do pravic, ki izhajajo iz dela, do izkoriščanja na delovnem mestu ali pa pri dostopu do dokumentacije, pri pogovorih z birokratskimi institucijami in podobno. (strokovnjakinja v nevladni organizaciji)

Pomembno področje intersekcijske diskriminacije je spol, najprej v povezavi s spolno usmerjenostjo, nato pa tudi z vsemi drugimi okoliščinami. Eden od sogovornikov na fokusni skupini je tako prav na primeru LGBT oseb opisal, kako se situacija za istospolno usmerjeno osebo lahko spremeni glede na različna družbena okolja, ki so tesno povezana z vrsto osebnimi okoliščinami, ki prečijo spolno usmerjenost:

Etnična pripadnost in LGBT ter socialni status in LGBT ... tudi to so medpresečnosti oziroma okoliščine, zaradi katerih so ljudje diskriminirani. Eno je, če si gej, belopolit, zaposlen, višjega srednjega razreda in imaš skupek orodij, s katerim se lahko spopadaš z življenjem. Nekaj povsem drugega je, če si transspolna oseba, saj se ti že pri področju zaposlovanja stvari lahko izjemno zakomplicirajo. Ali pa, recimo, če si slovenskega etničnega porekla ali pa si v to okolje prišel v toku zadnjih migracij, kjer si že znotraj svoje skupine mogel skrivati svojo spolno usmerjenost, kjer se pri oblikovanju svojega normalnega življenja nekako ne moreš odcepiti od svoje etnične skupine in še naprej skrivaš svojo spolno usmerjenost in moraš živeti recimo praktično različna življenja – eno za to tvojo skupnost, drugo zase osebno, tretjega morda za tvojo družino ali pa sorodnike ... (strokovnjak v neodvisnem uradu)

Čeprav slovenska zakonodaja le v manjšem deležu obravnava diskriminacijo, nekateri sogovorniki na fokusnih skupinah poudarjajo, da ni ključen problem v morebitnem manku zakonodaje, pač pa predvsem v tem, da nosilci sistema in zakonodajalci ne razmišljajo o presečnosti:

Verjetno ni toliko problem manko zakonodaje, pač pa manko implementacije in dejstvo, da toliko stvari ostaja mrtva črka na papirju. Res je absurdno, da tudi v primerih, ko je sprejeta ustrezna zakonodaja, marsikaj lahko rešiš le z nekimi agresivnimi dopisi. (strokovnjakinja v nevladni organizaciji)

V povezavi z zgornjo izjavo so naši sogovorniki in sogovornice poudarili tudi problem odnosa javnih uslužbencev do uporabnikov njihovih storitev. Čeprav so določene pravice zapisane v zakonodaji, se te v praksi ne implementirajo vedno oziroma uradniki na okencih sploh ne poznajo dobro zakonodaje in ne vedo, kaj vse je mogoče narediti v prid osebe, ki je diskriminirana. Nekateri javni uslužbenci, poudarjajo naši sogovorniki, ne percipirajo svoje vloge v smislu pomoči ljudem. Še več, tudi na najvišji ministrski ravni se pogosto dogaja, da eno ministrstvo prelega odgovornost na drugo, ljudje pa so ujeti v tovrstni birokratski »pingpong«. Sogovornice in sogovorniki na fokusnih skupinah so se tako strinjali, da država nima posebnega posluha za intersekcijsko diskriminacijo oziroma ni občutljiva za součinkovanje različnih osebnih okoliščin, ki povzročajo intersekcijsko diskriminacijo:

V zadnjih desetih, petnajstih letih, smo bili kot predstavniki nevladnih organizacij imenovani v vrsto različnih delovnih skupin, ampak izkupiček od tega je zelo boren. Način sodelovanja z nevladnimi organizacijami je velikokrat tak, da se jih pripusti zraven, potem pa nimajo kakšne posebne vloge in velike možnosti odločanja o spremembah. (strokovnjakinja iz nevladne organizacije)

7.5 Zaključek

V tem poglavju smo predstavili rezultate analize političnega in medijskega diskurza ob sprejemanju Zakona o varstvu pred diskriminacijo ter izbrane ugotovitve s fokusnih skupin s strokovnjakinjami in strokovnjaki, ki se tako ali drugače ukvarjajo z diskriminacijo. V prvem delu analize smo preverjali, ali se uporablja koncept intersekcijske diskriminacije in kakšno je razumevanje tega koncepta, fokusne skupine pa so nam ponudile uvid v primere intersekcijske diskriminacije v vsakdanjem življenju.

Namen ZVarD je bil posodobiti *Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja*, predvsem zaradi nove ureditve statusa organa za spodbujanje enakega obravnavanja. Hkrati je zakon posodobil definicijo diskriminacije in jo uskladal z evropsko zakonodajo. Zakon tako poskuša zaobjeti večplastnost in kompleksnost diskriminacije. Zakon prepozna tudi »nove« oblike diskriminacije, med katere spada tudi večkratna diskriminacija, ki se po definiciji najbolj približa intersekcijski diskriminaciji. Ugotovili smo, da se v razpravi ob sprejemanju zakona poslanke in poslanci niso posebej ukvarjali z vprašanjem intersekcijske diskriminacije. Prav tako zakon ni bil deležen velike medijske pozornosti, nekaj več smo jo zasledili le ob postopku izbire Zagovornika načela enakosti nekaj mesecev kasneje.

V pogovorih v fokusnih skupinah smo se soočili s primeri intersekcijske diskriminacije v vsej njeni razsežnosti. Poleg osebnih okoliščin, na podlagi katerih so osebe pogosto diskriminirane in smo jih obravnavali v našem projektu (spol, etnična pripadnost, vera in spolna usmerjenost), so sogovorniki poudarili še revščino in starost kot dve osebni okoliščini, ki lahko doletita vse ljudi in se pogosto prečita z drugimi osebnimi okoliščinami, kar pripelje do še hujše diskriminacije v popolnoma novi perspektivi. Sogovorniki so poudarili tudi, da prihaja do diskriminacije znotraj diskriminiranih skupin, zato naj na tem mestu poudarimo izvorno misel Kimberlé Crenshaw (1991), da je identitetna politika vedno zasnovana na neki »imaginarni identiteti« skupine in teži k poenotenju izkušenj pripadnikov in pripadnic te skupine ter pogosto prekrije ali ignorira znotraj-skupinske razlike. Yuval Davis (2011) zato poudarja, da je osnovna naloga intersekcijske analize osredotočenost na različne umeščenosti družbenih akterjev in na to, kako te vplivajo na ekonomske, politične in druge pozicije, znotraj katerih se ti akterji umeščajo.

V praksi, kot so poudarili sogovorniki in sogovornice v fokusnih skupinah, implementacija protidiskriminacijske zakonodaje šepa. Prav tako pri nas še ni izoblikovane pravne prakse na tem področju. Institucije in organizacije, ki se ukvarjajo s tem področjem, kot je na primer Varuh človekovih pravic, imajo pri tem bolj vlogo opazovalca in svetovalca, vendar pa je ZVarD dal nekaj več pooblastil Zagovorniku načela enakosti, kar v prihodnje lahko pripomore k izboljšanju opisane situacije in tudi k večji senzibilnosti za posledice intersekcijske diskriminacije. Ob tem pa je ključno, da opolnomočimo tudi žrtve diskriminacije, predvsem v smislu tega, da bodo diskriminacijo prijavile, saj brez tega niso možni postopki, kot jih predvideva zakonodaja. Pomembno je torej ozaveščanje in tudi povsem konkretno omogočanje, da žrtve diskriminacije zahtevajo svojo pravico do dostojnega življenja.

Literatura

- Bell, Mark. 2002. *Anti-Discrimination Law and the European Union*. Oxford: Oxford University Press.
- Crenshaw, Kimberlé. 1991. Mapping the Margins: Intersectionality, Identity, Politics and Violence against Women of Color. *Stanford Law Review* 43 (6): 1241–1299.
- Hrženjak, Majda in Vlasta Jalušič. 2011. *Vrata niso baš odprta: (treba da jih gurneš, pa da se otvaraju): perspektive v reševanju kompleksnih neenakosti*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Kuhar, Roman. 2009. *Na križiščih diskriminacije: večplastna in interseksijska diskriminacija*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Mercat-Bruns, Marie. 2016. *Discrimination at Work: Comparing European, French, and American Law*. Oakland: University of California Press.
- Yuval-Davis, Nira. 2011. *The Politics of Belonging. Intersectional Contestations*. London: Sage.

Viri

- 24ur.com. 2016a. *Brglez ne bo določil roka za zbiranje podpisov za referendum še za tri zakone*, 5. 5. 2016. Dostopno na naslovu: <https://www.24ur.com/novice/slovenija/brglez-ne-bo-dolocil-roka-za-zbiranje-podpisov-za-referendum-se-za-tri-zakone.html> (citirano 4. 1. 2020).
- 24ur.com. 2016b. *Pahor za zagovornika načela enakosti predlaga Miho Lobnika. Veste, kakšne so sicer naloge zagovornika?*, 7. 10. 2016. Dostopno na naslovu: <https://www.24ur.com/novice/slovenija/pahor-za-zagovornika-nacela-enakosti-predlaga-miho-lobnika-veste-kaksne-so-sicer-naloge-zagovornika.html> (citirano 4. 1. 2020).
- 24ur.com. 2016c. *»S stališča kaznovanja je zagovornik brezzobi tiger, a to ne pomeni, da ni učinkovit«*, 11. 10. 2016. Dostopno na naslovu: <https://www.24ur.com/novice/slovenija/s-staliska-kaznovanja-je-zagovornik-brezzobi-tiger-a-to-ne-pomeni-da-ni-ucinkovit.html> (citirano 4. 1. 2020).
- 24ur.com. 2016č. *Lobnik postal zagovornik načela enakosti. Njegova vizija je dialog s civilno družbo*, 25. 10. 2016. Dostopno na naslovu: <https://www.24ur.com/novice/slovenija/lobnik-postal-zagovornik-nacela-enakosti-njegova-vizija-je-dialog-s-civilno-druzbo.html> (citirano 4. 1. 2020).
- Državni zbor RS. 2016a. *Zapis seje – Odbor za delo družino, socialne zadeve in invalide – 21. seja* (5. april 2016).
- Državni zbor RS. 2016b. *Zapis seje druge obravnave predloga ZVarD v okviru rednega postopka v Državnem zboru* (20. april 2016).
- Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti. 2015. *Predlog zakona o varstvu pred diskriminacijo*.
- MMC. 2016a. *Večina poslancev podpira Moderndorferjev predlog zakona o partnerski zvezi*, 20. 4. 2016. Dostopno na naslovu: <https://www.rtvsllo.si/slovenija/vecina-poslancev-podpira-moederndorferjev-predlog-zakona-o-partnerski-zvezi/391099> (citirano 3. 1. 2020).
- MMC. 2016b. *Poslanci zavrnili ukinitve davčnih blagajn in financiranja zasebnih šol*, 21. 4. 2016. Dostopno na naslovu: <https://www.rtvsllo.si/slovenija/>

- poslanci-zavrnilo-ukinitev-davcnih-blagajn-in-financiranja-zasebnih-sol/391232 (citirano 3. 1. 2020).
- MMC. 2016c. *Vložene še tri dodatne referendumске pobude delavcev migrantov*, 28. 4. 2016. Dostopno na naslovu: <https://www.rtvsllo.si/slovenija/vlozene-se-tri-dodatne-referendumske-pobude-delavcev-migrantov/391788> (citirano 3. 1. 2020).
- MMC. 2016č. *Brglezovo ustavitev referendumov bodo ustavni sodniki obravnavali v četrtek*, 8. 6. 2016. Dostopno na naslovu: <https://www.rtvsllo.si/slovenija/brglezovo-ustavitev-referendumov-bodo-ustavni-sodniki-obravnavali-v-cetrtek/395199> (citirano 3. 1. 2020).
- MMC. 2016d. *Predsednik Pahor išče kandidate za zagovornika načela enakosti*, 19. 8. 2016. Dostopno na naslovu: <https://www.rtvsllo.si/slovenija/predsednik-pahor-isce-kandidate-za-zagovornika-nacela-enakosti/400715> (citirano 3. 1. 2020).
- MMC. 2016e. *Kdo izmed 10 kandidatov bo skrbel za enakost?*, 4. 10. 2016. Dostopno na naslovu: <https://www.rtvsllo.si/slovenija/kdo-izmed-10-kandidatov-bo-skrbel-za-enakost/404256> (citirano 3. 1. 2020).
- MMC. 2016f. *Pahor bi na mestu zagovornika načela enakosti rad videl Miho Lobnika*, 7. 10. 2016. Dostopno na naslovu: <https://www.rtvsllo.si/slovenija/pahor-bi-na-mestu-zagovornika-nacela-enakosti-rad-videl-miho-lobnika/404545> (citirano 19. 2. 2020).
- MMC. 2016g. *Zagovornik enakosti je »brezzobi tiger«, a to ne pomeni, da ni učinkovit*, 11. 10. 2016. Dostopno na naslovu: <https://www.rtvsllo.si/slovenija/zagovornik-enakosti-je-brezzobi-tiger-a-to-ne-pomeni-da-ni-ucinkovit/404870> (citirano 3. 1. 2020).
- MMC. 2016h. *Mihi Lobniku večinska podpora za zagovornika načela enakosti*, 13. 10. 2016. Dostopno na naslovu: <https://www.rtvsllo.si/slovenija/mihi-lobniku-vecinska-podpora-za-zagovornika-nacela-enakosti/405077> (citirano 3. 1. 2020).
- MMC. 2016i. *Sprejeta prepoved telesnega kaznovanja otrok*, 25. 10. 2016. Dostopno na naslovu: <https://www.rtvsllo.si/slovenija/sprejeta-prepoved-telesnega-kaznovanja-otrok/406024> (citirano 3. 1. 2020).
- MMC. 2016j. *»Zaradi pravniške zanke bo kaznen za diskriminacijo najnižja mogoča: 500 evrov«*, 25. 10. 2016. Dostopno na naslovu: <https://www.rtvsllo.si/slovenija/zaradi-pravniške-zanke-bo-kazen-za-diskriminacijo-najnizja-mogoca-500-evrov/405778> (citirano 3. 1. 2020).
- Nova24TV. 2016a. *O (Udbovskem) predlogu zakona pred diskriminacijo. Oprostite, pred demokracijo!*, 3. 3. 2016. Dostopno na naslovu: <https://nova24tv.si/slovenija/o-udbovskem-predlogu-zakona-pred-diskriminacijo-oprostite-pred-demokracijo/> (citirano 4. 1. 2020).
- Nova24TV. 2016b. *Feministke bi rade ukinile razlikovanje spolov. Skozi slovenske zakone*, 8. 5. 2016. Dostopno na naslovu: <https://nova24tv.si/slovenija/feministke-bi-rade-ukinile-razlikovanje-spolov-skozi-slovenske-zakone/> (citirano 4. 1. 2020).
- Nova24TV. 2016c. *Kandidat za zagovornika načela enakosti je levičarski funkcionar in LGBT aktivist. Bo zaradi tega lahko sledil načelom enakosti?*, 12. 10. 2016. Dostopno na naslovu: <https://nova24tv.si/slovenija/kandidat-za-zagovornika-nacela-enakosti-je-levicarski-funkcionar-bo-zaradi-tega-lahko-sledil-nacelom-enakosti/> (citirano 4. 1. 2020).